

PARATAKTIK QURILMALARNING MONOPROPOZITIV STRUKTURASI XUSUSIDA

Kurbanova Raxima Abdullayevna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Parataktik qurilmalarning propozitiv strukturasi sodda gapning propozitiv strukturasi bilan ham, gipotaktik qurilmalarning propozitiv strukturasi bilan ham farq qiladi. Bu mazkur sintaktik qurilmaning derivatsion xususiyatlarini qayd etish jarayonida ham ma'lum darajada ko'zga tashlandi. Propozitiv struktura sintaktik qurilma mundarijasining real borliq bilan bo'lgan munosabatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, sodda gaplar munosabatidagi avtosemantik munosabat va bundan farqlanuvchi parataktik qurilmalardagi o'ziga xos sintaktik munosabatning sinsemantik xarakteri ham bundan dalolat beradi.

Kalit so'zlar: gap, jumla, propozitsiya, prisuppozitsiya, so'z, til, nutq, til va nutq birliklari, tema-rema, struktur, semantik va pragmatik faktorlar.

О МОНО ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ ПАРАТАКТИЧЕСКИХ УСТРОЙСТВ

Курбанова Рахима Абдуллаевна

Преподаватель кафедры языков Самаркандского государственного медицинского университета

Аннотация. В большинстве случаев, размышляя о языковых знаках, имеются в виду существующие представления о единстве формы и содержания в них, иными словами, об экспрессивных и экспрессивных сторонах. С этой точки зрения получили распространение рассмотрение предложения как языкового знака и тем более случаи нахождения, разделения формы и содержания экспрессивных и экспрессивных компонентов и выражения мнения о них.

Точно так же, как единицы, выступающие как языковые единицы, но обладающие иными, чем номинативно-денотативными, коммуникативно-значимыми

свойствами, фиксируются как предикативные единицы, об их пропозициональной структуре высказываются специфические мнения. По этому признаку было отмечено предложение как самая минимальная из речевых производных конструкций и высказаны важные взгляды, связанные с определением его структурных, семантических и прагматических особенностей.

Ключевые слова: предложение, предложение, суждение, пресуппозиция, слово, язык, речь, языковые и речевые единицы, тема-рема, структурные, семантические и прагматические факторы.

REGARDING THE MONOPROPOSITIVE STRUCTURE OF PARATACTIC DEVICES

Kurbanova Rakhima Abdullayevna

Teacher of the Department Languages of Samarkand State Medical University

Abstract. In most cases, when thinking about linguistic signs, the existing views about the unity of form and content in them, in other words, about expressive and expressive aspects are meant. From this point of view, looking at the sentence as a linguistic sign, and even more so, the cases of finding, separating the form and content, expressive and expressive components and expressing an opinion about them have become widespread.

In the same way that the units that appear as linguistic units, but have communicative-significant properties other than nominative-denotative properties, are recorded as predicative units, specific opinions are expressed about their propositional structure. According to this basis, the sentence was noted as the most minimal of the speech derivative constructions, and important views related to the definition of its structural, semantic and pragmatic features were put forward.

Key words: clause, sentence, proposition, presupposition, word, language, speech, language and speech units, theme-rhema, structural, semantic and pragmatic factors.

Bugungi kunda tilshunoslar tomonidan gapning til birligi sifatida qaralishi masalasi biroz kamaygan bo'lishiga qaramay, hamon uni tilning birligi sifatida talqin qilish ma'lum darajada saqlanib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganida, gapning nominativ aspekti mavjudligini inkor etib bo'lmaydi. Shu bois ham, uning propositiv xususiyati haqida mavjud

fikrlarni, qarashlarni o'rganish tilshunoslikning bugungi masalalarini hal etish va ertangi tadqiqotlar rejalarini belgilab olish uchun zaruratdir. Gapning til birligi sifatidagi asosiy belgisi bu uning nominativ jihati bo'lib, uni propozitiv strukturasi bilan uzviylikda tavsiflash mumkin bo'ladi. Gapni nutq birligi sifatida qarash esa, uning kommunikativ va obyektiv modallik belgilari bilan tavsiflanadi. Shuni ham aytish joizki, modallikning subyektiv turi ham gapning nutq birligi sifatidagi tavsifida muhim ahamiyat kasb etadi.

Albatta, inson jismoniy, aqliy va ruhiy uchlikni o'zida yuksak darajada mujassam etgan mavjudot sifatida tabiat va jamiyatda faollik ko'rsatish qobiliyatiga egaligi bilan yagonadir. Uning aql – ong orqali amalga oshirishi mumkin bo'lgan imkoniyatlari boshqa tirik mavjudotda kuzatilmaydi. Inson borliqni to'g'ridan to'g'ri anglashi bilan bir qatorda, uni sezgilar orqali qabul qiladi. Bu esa, o'z navbatida, mavjud mohiyatni maqsadli aks ettirishdan iboratdir. Ong tegishli tartibda borliqdagi ma'lumotlarni sezgilar orqali qabul qiladi. Ko'p davrlarda ong – aql insonni boshqa mavjudotlardan farqlanishini ta'minlashi va uning jamiyatni tashkil etishining asosi sifatida qaraldi. Biroq bugungi kunga kelib, shuni ham e'tirof etishga to'g'ri kelmoqdaki, inson nafaqat ongi bilan, balki ruhi bilan ham boshqa tiriklik belgilari mavjud bo'lganlardan farqlanadi. Ongning tarbiyasi va kamoloti bilimga asoslanadi. Bilim esa, ezgulikka ham, yovuzlikka ham birdek xizmat qilishi, yo'l ochishi mumkin. Endi ularni qay biri yaxshi va qay biri yomon ekanini farqlash inson ruhiyati, ruhiy tarbiyasi va ruhiy kamolotiga bog'liqdir. Ruhiyat esa qalb tarbiyasi, axloq-odob normalari bilan belgilanadi. Bu insoniyatga berilgan eng buyuk in'omdir. Ongning paydo bo'lishi bevosita nutqning vujudga kelishi bilan bog'liq hisoblanadi. Nutq – nutqiy faoliyat mahsuli sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, har qanday nutqiy faoliyatning vujudga kelishi sezgilarga asoslanuvchi hissiy bilishdan boshlanib, ong orqali boshqarilar, shakllantirilgan ekan, uning tub mohiyati insonning ruhiyati bilan uzviylikda, izchillikda amalga oshadi. Tilni fikrning bevosita voqe bo'lishi maydoni sifatida tavsiflanishiga kelsak, uning asosiy, markaziy va maksimal birligi so'z ekanini inkor eta olmaymiz. Shunday ekan, so'z borliqdagi narsa, belgi, harakat kabilarning inson ongidagi tushunchasining nomi ekanini tasdiqlash to'g'ri bo'ladi. Inson faqat so'zning o'zi bilan fikrini ifodalash ehtiyojini qondira olmaydi. Buning uchun unga so'zlardan nutqiy faoliyatda to'g'ri va maqsadli foydalanish vazifasi qo'yiladi. Ana shu vazifaning bajarilishi propozitsiyani belgilash, uni amalga oshirish va pirovard kommunikativ ehtiyojni qondirish, bunda modal munosabatlarni aks ettirish imkonini beradi.

Ko'rinadiki, har qanday nutqiy derivat bu jihatdan kommunikativ – hosila strukturani tashkil etadi. Bu so'z – gap, to'liqsiz gap, sodda gap va uning har qanday turi, murakkab gap va uning har qanday turi, parataktik yoki gipotaktik qurilma va ularning istalgan turi shaklida bo'lishi mumkin. Bu nuqtai nazardan ular monopropozitiv xarakter kasb etadi.

Misol: *Arava g'ijirlab borar, aravakash bir zumga bo'lsada xirgoyisini to'xtatmas edi (Cho'lpon. Kecha va kunduz).*

Keltirilgan misolda operandlar o'zaro parataktik munosabatdadir. Bu operandlarning har biri alohida-alohida xabar ifodasini avtonom holatda berayotgani yo'q. Agar shunday bo'lganida edi, sintaktik qurilma quyidagicha shakllangan bo'lishi mumkin edi: *Arava g'ijirlab borardi. Aravakash bir zumga bo'lsada xirgoyisini to'xtatmas edi.*

Bu o'rinda sintaktik qurilmalar sinsemantik munosabatda emas, balki avtosemantik xarakterlidir. Bunda keltirilgan gaplarning bir-birini izohlayotgani, to'ldirayotganini qayd etib bo'lmaydi, balki ifodalangan voqea yoki hodisalarni alohida-alohida ekanini kuzatish mumkin. Agar sintaktik qurilma operandlari sifatida shakllangan qismlar parataktik munosabatda bo'lsa, u holda qurilma komponentlararo shakllangan munosabat sinsemantik xarakterli bo'ladi. Muhimi, har ikki holatda ham mavjud ikki sodda gapning har biri alohida monopropozitivlikka ega hisoblanadi va shu bilan birga, alohida operand sifatida shakllangan ikki komponent evaziga vujudga kelgan parataktik qurilma ham monopropozitiv xarakterda bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qurbonova M., Sayfullaeva R., Boqieva G., Mengliev B. O'zbek tilining struktural sintaksisi. O'quv ko'llanmasi. – Toshkent. 2004. (–B. 52) -142 b. (Kurbanova M., Sayfullaeva R., Bokieva G., Mengliev B. Uzbek tilining struktural sintaksisi. Ukuv kullanmasi. – Toshkent. 2004. (–B. 52) -142 b.)

2. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi (Sintaksis). - Toshkent: «O'qituvchi» 1995, (- B.5-6) 195 b. 9 Mahmudov N., Nurmonov A. Uzbek tilining nazariy grammatikasi (Sintaksis). - Toshkent: «Ukituvchi» 1995, (- B.5-6) 195 b.)

3. Moskal'skaya O.I. Problemy sistemnogo opisaniya sintaksisa. –M., 1974, –S. 9-19; 2-e izdanie. –M., 1981, –S. 9-18; (Moskalskaya O.I. Problemi sistemnogo opisaniya sintaksisa. –M., 1974, –S. 9-19; 2-e izdanie. –M., 1981, –S. 9-18)

4. Nurmonov A., Mahmudov N., Axmedov A., Solixo'jaeva S. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. O'z FA «Fan» nashriyoti, 1992, -B.28 (Nurmonov A., Mahmudov N.,

Axmedov A., Solixujaeva S. Uzbek tilining mazmuniy sintaksisi. Uz FA «Fan» nashriyoti, 1992, -B.28)

5. Paducheva, Ye. V. Semanticheskie issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazyke; semantika narrativa / Ye. V. Paducheva. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996. –465 s. (Paducheva, E. V. Semanticheskie issledovaniya: semantika vremeni i vida v russkom yazyke; semantika narrativa / E. V. Paducheva. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kulturi», 1996. –465 s.)

6. Prokopovich N.N. Voprosy sintaksisa russkogo yazyka.–M.: Vysshaya shkola, 1974, 350 s. (Prokopovich N.N. Voprosi sintaksisa russkogo yazyka.–M.: Visshaya shkola, 1974, 350 s.)

7. Abdullaevna, K. R. (2022, August). General interpretation of the predicity event: Kurbonova Rakhima Abdullaevna, Samarkand State Medical Institute, Department of Languages, Trainee teacher, e-mail: kurbonovarahimal@ gmail. com. In *Научно-практическая конференция*.

8. Abdullaevna, K. R. trainee teacher, department of languages medicine and education faculty, Samarkand State Medical Institute. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*, 125.

9. Abdullaevna, K. R. (2022). SOME CONSIDERATIONS ABOUT PREDICATIVENESS AND ITS EXPRESSION. *Thematics Journal of Education*, 7(5).

10. Abdullaevna, K. R. (2022). Propositive Structure And Syntactic Devices Of Speech Derivation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(2), 764-766.

11. Курбонова, Р. А. (2022). Предикативлик ва унинг ифодаси хусусида айрим мулоҳазалар. *Science and Education*, 3(11), 1376-1379.

12. Abdullaevna, K. R. GENERAL INTERPRETATION OF THE PREDICITY EVENT. In *Конференция состоялась 5 марта 2022 года на базе Ташкентского государственного стоматологического института по адресу: Республика Узбекистан, 100047, г. Ташкент, ул. Махтумкули, 103. Цель конференции–знакомство и обмен опытом в обучении и в работе с цифровыми данными, технологиями их применения в гуманитарных* (p. 274).

13. Abdullaevna, K. R. (2023). SENTENCE AND ITS SYNTACTIC STRUCTURE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(12), 266-268.